

شاخص‌های جهاد تبیین با تحلیل سخنرانی‌های حضرت زینب (ع) در معرفی قیام عاشورا

حسین برزگر^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۹، صفحه ۱۳۴ تا ۱۴۷ (مقاله پژوهشی)

چکیده

بهره‌گیری از قیام عاشورا و روشنگری‌های حضرت زینب (ع)، به منظور دستیابی به یک الگوی موثر برای جهاد تبیین در عرصه‌های مختلف انقلاب اسلامی یکی از دغدغه‌ها و مسائل مهم در جنگ شناختی در مقابل جریان تحریف برای پاسداران سنگر معارف الهی است. نوشتار حاضر، با هدف شناسایی و معرفی شاخص‌های محوری، نقش و رابطه هر یک را در جهاد تبیین حضرت زینب (ع) با شیوه تحلیلی و توصیفی مورد بررسی قرار داده است. به این منظور، در ابتدا معنای جهاد تبیین از منابع اسلامی و تعاریف امامین انقلاب مورد بررسی قرار گرفته و سپس به توصیف شاخص‌ها و تحلیل منطقی رابطه هر یک از شاخص‌ها با جهاد تبیین پرداخته شده است. با بررسی‌ها مشخص می‌شود، حضرت زینب (ع) در آگاه‌سازی و تبیین از شاخص‌های اصیل دینی مانند اعتقادی، اخلاقی و روش شناختی استفاده نموده که تبلور آن در سخنرانی‌های ایشان در قالب، خدامحوری، معادباوری، صبر و ایستادگی، موقعیت‌شناسی، مخاطب‌شناسی، رعایت حدود الهی به ویژه حیا و عفت، جریان‌سازی نمایان می‌باشد. نتیجه اینکه بی‌گمان بازخوانی این شاخص‌ها و شناخت نقش شاخص‌ها در عرصه جهاد تبیین می‌تواند برای هر قشری از مردان و زنان مومن در عصر حاضر و در شرایط کنونی در دفاع از انقلاب اسلامی الگویی علمی و عملی ارائه نماید.

کلیدواژه‌ها: جهاد تبیین، شاخص‌های جهاد تبیین، تحریف، حضرت زینب (ع).

۱. دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث و مدرس دروس معارف از دانشگاه امام حسین (ع):

شاخص‌های جهاد تبیین با تحلیل سخنرانی‌های حضرت زینب(ع)

در معرفی قیام عاشورا

درآمد

جهاد یکی از مفاهیم اسلامی است و هرگونه تلاش مجدانه و صرف جان و مال در راه خدا برای مقابله با دشمن را شامل می‌شود. براساس آموزهای دینی، جهاد به اقسام مختلفی مانند: جهاد اصغر و اکبر تقسیم شده است، که هر کدام دارای اقسامی می‌باشند. جهاد تبیین یک قسم از جهاد اصغر است که با هدف مقابله با توطئه دشمنان در انحراف افکار و تحریف وقایع، صورت می‌پذیرد. در این میان حضرت زینب س، از شخصیت‌های ویژه و ممتاز اسلام هستند و نقش موثری در مانایی قیام امام حسین ع داشته است. ایشان که در مکتب وحی و در دامان عترت تربیت یافته‌اند، پس از حادثه عاشورا، برای رساندن اهداف قیام و همچنین حفظ و انتقال دستاوردهای نهضت عاشورا و جلوگیری از انحراف و تحریف حقایق، با سخنرانی‌های افشاگرانه، بر جامعه آن عصر و قرنهای متمادی، بسیار تاثیر گذار بودند. از این روست که رهبر معظم انقلاب فرمودند: «اگر زینب کبری و امام سجاد ع مجاهدت نکرده بودند، نگفته بودند، تبیین نکرده بودند، حقایق را افشا نکرده بودند... واقعه کربلا تا امروز جوشان و زنده و مشتعل نمی‌ماند». (مقام معظم رهبری. ۱۳۶۸/۰۶/۲۹. در دیدار با اقشار مختلف مردم). این گفتار بدان معناست که حضرت زینب س در راستای حفظ و انتقال مفاهیم عاشورا، جهاد تبیین را به بهترین شکل انجام داده است.

طرح مسأله

در عصر حاضر نیز که هجمه‌های دشمنان برای به انحراف کشاندن افکار جامعه، با تحریف وقایع انقلاب اسلامی صورت می‌پذیرد. ضرورت دارد برای مقابله با پدیده تحریف وقایع، روشنگری بی‌وقفه و جهاد تبیین صورت پذیرد. در این باره رهبر معظم انقلاب معتقد است که جهاد تبیین یک فرضیه قطعی و فوری است و هرکسی که می‌تواند باید اقدام نماید. (بیانات مقام معظم رهبری. ۱۴۰۰/۱۱/۱۹. در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش). این در حالی است که اگر جهاد تبیین بی‌قاعده و بدون رعایت شاخص‌های برگرفته از الگوهای دینی انجام پذیرد، آسیب‌های زیادی مانند: افراط و تفریط، دور شدن از مسیر حقیقت و خارج شدن از چارچوب‌های شرعی، را در پی خواهد داشت. از طرفی کنکاش این مسئله به دلیل آثار و برکات زیادی که بر تبیین‌گران جامعه دارد، بسیار حائز اهمیت است. بطوری که موجب روشمندی در جهاد تبیین، اثر گذاری بیشتر، از بین رفتن تردید و شبهه، درنهایت از بروز فتنه جلوگیری می‌کند. این پژوهش به شیوه توصیفی تحلیلی انجام شده که اطلاعات آن با ابزار کتابخانه‌ای گردآوری شده است. ابزار این پژوهش را اسناد مربوط؛ شامل متن سخنرانی‌های حضرت زینب س، متن قرآن کریم، سخنرانی‌های رهبر معظم انقلاب،

روایت های اهل بیت ع تشکیل می دهد. مسئله در متون یاد شده مورد تتبع قرار گرفته، یادداشت برداری لازم صورت پذیرفته است، آن گاه به تجزیه و تحلیل داده ها اقدام، مطالب آن پردازش و مقاله در ۵ عنوان تدوین شده است.

اهداف پژوهش

۱. شناسایی و معرفی شاخص های محوری، سخنرانی های حضرت زینب س با رویکرد جهاد تبیین ایشان.

۲. شناخت پیوندهای منطقی بین شاخص های جهاد تبیین در انقلاب اسلامی و روشنگری های حضرت زینب س در نهضت عاشورا.

۳. آشنایی با نقش هریک از محورهای موثر در قیام عاشورا در جلوگیری از تحریف وقایع انقلاب.

پرسش های پژوهش

۱. در سخنرانی های حضرت زینب س برای معرفی قیام عاشورا چه شاخص هایی از جهاد تبیین یافت می شود؟

۲. با توجه به شیوه حضرت زینب س در تبیین درست وقایع عاشورا، در عصر حاضر رعایت شاخص های جهاد تبیین چه کارکردی در جهت معرفی انقلاب اسلامی دارد؟

فرضیات تحقیق

جواب سؤال فوق را در قالب یک فرضیه که در خلال پژوهش به بررسی آن خواهیم پرداخت، می توان به صورت ذیل تبیین نمود.

۱. جهاد تبیین، پس از واقعه عاشورا به عنوان راهبرد و از اولویت های اساسی حضرت زینب س در روزهای اسارت آل الله بوده است.

۲. با توجه به شرایط خاص اجتماعی-سیاسی آن زمان، به منظور حفظ و انتقال دستاوردهای نهضت امام حسین ع، شاخص هایی در سخنرانی های ایشان رعایت شده که باعث تاثیر در جامعه آن عصر شده و موجب خیزش هایی با هدف استکبار ستیزی شده است.

پیشینه تحقیق

درباره زندگانی حضرت زینب S، تاکنون ده ها کتاب و مقاله نگارش یافته و نویسندگان و تاریخ نگاران شیعه و سنی هر کدام از دیدگاه خویش، به زندگانی و شخصیت ایشان نگریسته و آن را مورد بررسی و تحلیل قرار داده اند، درمساله مورد اشاره فقط یک مورد با نام "زینب S، قهرمان جهاد تبیین" در نشریه خط حزب الله. شماره ۳۱۸. ۱۴۰۰/۰۹/۲۱ سایت khamenehi.ir وجود دارد،

شاخص‌های جهاد تبیین با تحلیل سخنرانی‌های حضرت زینب(ع)

در معرفی قیام عاشورا

در این مقاله نگارنده اقدام به جمع‌آوری بیانات رهبر معظم انقلاب در طی سالهای گذشته تاکنون نموده و ابعاد شخصیتی حضرت زینب (ع) را به عنوان بهترین الگوی زنان مسلمان معرفی نموده است. اما در مورد شاخص‌های جهاد تبیین و روشنگری در سخنرانی‌های ایشان اشاره‌ای نشده است. در این مقاله فقط ویژگی‌ها و صفاتی که در سخنرانی حضرت زینب (ع) به عنوان شاخص‌های مؤثر در جهاد تبیین است را مورد بررسی قرار می‌دهیم که تاکنون در این موضوع کاری انجام نشده است.

۱. کتاب جهاد تبیین در اندیشه آیت الله خامنه‌ای گردآوری شده توسط سعید صلح میرزایی شده است. انتشارات موسسه پژوهشی انقلاب اسلامی در سال ۱۴۰۰ شمسی چاپ و منتشر نموده است.

۲. کتاب جهاد تبیین در شرایط تهاجم ترکیبی دشمن نویسنده سیامک باقری چوکامی و توسط انتشارات زمزم هدایت در سال ۱۴۰۱ منتشر شده است.

۳. مقاله جهاد تبیین در زمانه‌ی جمهوری اسلامی ایران و نقش روحانیت در آن نویسنده رضا عیسی نیا در شماره پنجم، فصلنامه علمی تخصصی پژوهشنامه تبلیغ اسلامی در تابستان ۱۴۰۰ منتشر شده است.

وجه امتیاز این پژوهش نسبت به تحقیق‌های پیشین

۱. در برخی تحقیقات، جهاد تبیین از جهت مفهوم و نیز لوازم و عرصه‌های این امر مورد بررسی قرار گرفته است در حالی که این پژوهش با انگیزه الگوگیری از شاخص‌ها و محور بیانات حضرت در کوفه و شام بدنبال الگویی مناسب برای جهادگران عرصه تبیین است و از این منظر با کتاب‌ها و مقالات پیشین تمایز دارد.

۲. در این پژوهش بدنبال پیوندی منطقی بین شاخص‌های جهاد تبیین در انقلاب اسلامی و روشنگری‌های در نهضت عاشورا حضرت زینب (ع) هستیم، که در هیچ کدام از اثرهای پیشین دیده نمی‌شود.

مفهوم‌شناسی واژگان

جهاد در لغت

جهاد واژه‌ای عربی از ریشه جهد؛ به معنای مشقت، تلاش، مبالغه در کار، به نهایت چیزی رسیدن و توانایی است. (فراهیدی، ۱۴۰۵، ۳/۳۸۶)

جهاد در اصطلاح

جهاد، جنگ مشروع در راه خدا و عنوان یکی از ابواب فقه اسلامی است. مهم‌ترین مفهوم اصطلاحی این واژه در متون دینی، همانند کاربرد عام آن، گونه‌ای خاص از تلاش است یعنی مبارزه

کردن در راه خدا با جان، مال و دارایی در نبرد با کافران و یاغیان، با هدف گسترش و اعتلای اسلام و برپا داشتن شعائر یا دفاع از آن. (صاحب جواهر، ۱۹۸۱م، ۳/۲۱)، البته رهبر معظم انقلاب هرتلاشی را جهاد به معنای لغوی آن نمی‌داند و واژه جهاد را اینگونه توصیف می‌کند؛ جهاد یعنی تلاشی که هدف‌گیری در مقابل دشمن در آن وجود داشته باشد؛ در اصطلاح اسلامی و منطق اسلامی، جهاد کاری است که در مقابل دشمن انجام شود. (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۱۱/۰۳، در دیدار با مداحان اهل بیت علیهم السلام)

انواع جهاد

براساس معارف اسلام دو قسم جهاد وجود دارد که عبارتند از: جهاد اکبر (مخالفت با نفس)، جهاد اصغر (مبارزه با دشمنان)، است.

۲-۲. مفهوم شناسی تبیین

۲-۲-۱. تبیین در لغت

واژه تبیین از ریشه بین است و در لغت به معنای آشکار کردن، روشن کردن، هویدا شدن.

تبیین در اصطلاح

«تبیین» از ماده «بین» به معنای فاصله میان دو چیزی است. سپس به معنای جدایی و آشکار شدن آمده؛ چرا که فاصله افتادن میان دو چیز، این دو نتیجه را دارد، بعداً در هر کدام از این دو معنا به طور جداگانه به کار رفته، گاه به معنای جدایی و گاه به معنای ظهور و آشکار شدن. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶، ۲۱۳/۱) واژه تبیین در اصطلاح، به معنای بیان کردن، روشن‌گری نمودن، سخن گفتن، روشن و آشکار ساختن موضوع یا مطلبی آمده است.

۲-۲-۳. تبیین در قرآن کریم

واژه «تبیین» در قرآن کریم غالباً در مقابل کتمان به کار رفته و به معنای ظاهر کردن، کشف کردن، روشن نمودن آمده است؛ بنابراین «بیّنه» به چیزی گفته می‌شود که دلیل روشن و آشکاری است، خواه عقلی باشد یا محسوس. «بیان» به معنای پرده برداری از چیزی است، خواه به وسیله نطق بوده باشد یا نوشتن یا اشاره یا شاهد حال. (مکارم شیرازی، ۲۱۳/۱۳۸۶، ۱)

مفهوم جهاد تبیین

جهاد تبیین

جهاد تبیین، کلید واژه رهبر معظم انقلاب و برگرفته از آیات و روایات است و بر همه جوانان، آگاهان و علما تکلیفی را استوار ساخته، و برای اثربخشی بیشتر تبیین معارف و حقایق به کار گرفته می‌شود. آنچه که توجه را در بیانات ایشان جلب می‌کند و ایشان بارها یادآوری نموده‌اند؛ تعبیر «جهاد

شاخص‌های جهاد تبیین با تحلیل سخنرانی‌های حضرت زینب (ع)

در معرفی قیام عاشورا

تبیین است، به این معنای که افراد افزون بر وظیفه تبیینی که برعهده دارند، نیاز به فعالیت مجاهدانه و کوشش و تلاش فراوان است. بر این اساس منظور از جهاد تبیین عبارت است از بیان معارف حقایق در عرصه‌های مختلف به منظور آگاهی بخشی و روشنگری به افکار عمومی تا آنها ضمن تشخیص و عمل به وظیفه در مقابل ابهام افکنی تحریف انحراف کتمان و پنهان‌سازی و وارونه‌نمایی حقایق از ناحیه دشمنان مصونیت پیداکنند.

ادبیات نظری

۱. شاخص‌های اعتقادی

یکی از معیارهای اصلی در افعال دینی، شاخص‌های اعتقادی است. سخنرانی‌های حضرت زینب س در همه مقاطع (کوفه و شام) مملو از نکته‌های عقیدتی است. اعتقاد به خدا و قیامت، نه تنها به صورت یک باور خشک و تصنعی ذهنی، بلکه منشا اثر در زندگی فردی و اجتماعی ایشان مطرح است و به تلاش‌های ایشان حتی در صحنه مبارزه، جهت می‌دهد. احتجاجات قرآنی و روایی حضرت زینب س در شام نشان دهنده میزان باورهای ایشان است. در تبیین نیز رعایت شاخص‌های اعتقادی بسیار مهم است به طوری که نگاه توحیدی به مسائل باعث می‌شود انسان در همه موارد، مصالح الهی را در نظر بگیرد.

۱-۱. خدامحوری:

دیدگاه خدا‌باورانه حضرت زینب س باعث شده، محور سخنان ایشان در تبیین نهضت عاشورا خدا منان باشد. با اعتقاد به این دیدگاه است که حضرت زینب س علی‌رغم وجود مصائب بسیار، حمد و سپاس از خدا در سرلوحه سخنان ایشان مشاهده می‌شود و او را در همه حال حامی و در حل مسائل کافی معرفی می‌کند. حضرت زینب س در خطبه‌ایی که در شام خواندند و اینگونه بیان داشته‌اند: «سپاس خدای را که اول ما را به سعادت و مغفرت ثبت کرد و آخر ما را به شهادت و رحمت فائز گرداند، از خدا می‌خواهیم که ثواب شهیدان را کامل کند و بر ثوابشان بیفزاید و برای ما نیکو خلف و جانشین باشد، که اوست خداوند رحیم و پروردگار ودود و ما را کافی در هر امری او بهترین حامی ماست». مهم‌ترین شاخص جهاد تبیین در اسلام، خدامحوری است و بنیادی‌ترین تفاوت روشنگری از منظر اندیشمندان اسلامی و غرب است. دیدگاه خدا‌باورانه در جهاد تبیین باعث می‌شود، انسان از چارچوب‌های شرع و ضوابط دین خارج نشود و براساس آن افشاگری نماید. سخنرانی حضرت زینب S در کاخ یزید، صحنه تقابل دو اندیشه خدا‌باورانه و غیرالهی است. ایشان که تربیت یافته در خانواده وحی است، همه اتفاق‌ها را در دایره قدرت و تدبیر خدای متعال می‌داند. به همین دلیل است که حضرت زینب S در شام، به یزید که با مغالطه این حوادث را، انعکاس عمل آنها معرفی

و به خدا نسبت می‌دهد، بعد از نفی تحریف، عبارت مشهور «چیزی جز زیبایی ندیدم» را بیان می‌دارد. (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۴۵، ص ۱۱۵)

۲-۱. معادباوری:

یکی از باورهای اصلی مسلمانان و از اصول دین اسلام، اعتقاد به برپایی روز قیامت و برانگیخته شدن برای پاسخگویی نسبت به اعمال است. با توجه به نقش کلیدی و سازنده معاد در جهاد تبیین، حضرت زینب س در سخنرانی‌های ایشان در مقاطع مختلف آن را یادآور شده است. ایشان در شهر کوفه به دلیل سست عنصری و همراهی نکردن امام حسین ع و مشارکت در ظلم بنی امیه، آنها را مواخذه و سرزنش نموده و درباره عاقبت عملشان متذکر شدند و فرمودند: «چه بد توشه‌ای برای آخرت فرستاده‌اید، توشه‌ای که موجب خشم و سخط خداست ... در عذاب جاویدان خواهید بود درحالی که عذاب آخرت در مقایسه با این امر؛ بسیار خوار کننده است و در آن روز کسی به یاری شما نخواهد آمد». همچنین ایشان با استناد به آیات قرآن، ارتکاب به افعال زشت یزید را نتیجه عدم باور به معاد بیان می‌دارد و می‌فرماید: «آخر سرانجام کار آنان که بسیار به اعمال زشت و کردار بد پرداختند این شد که آیات خدا را تکذیب و تمسخر کردند». (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۴۵، ص ۱۱۵) تکرار عبارتهایی به این مضمون در سخنان حضرت زینب سلام الله علیها، اثبات می‌کند که ایشان برای معرفی قیام عاشورا بر محور اعتقاد مردم به معاد تکیه نموده و با استفاده از این رویکرد اجتماعی، نهضت عاشورا را معرفی کرده است. با در نظر گرفتن کارکرد معادباوری در بازدارندگی از گناه و خطا، این امر باعث می‌شود انسان در جهاد تبیین از مسیر حقیقت و انصاف خارج نشود، به ویژه موجب استحکام و مداومت و مجاهدت در امر روشنگری می‌شود و انسان را از سستی در عمل باز می‌دارد. همچنین یادآوری معاد وجدان انسان را بیدار و موجب تنبه می‌شود. حضرت زینب S در افشاگری در میان مردم کوفه پس از مواخذه به خاطر اعمال نادرستشان، آنها را به پاسخگو بودن در برابر خدای متعال و پیامبر ص هشدار دادند. گزارش شده پس از سخنرانی ایشان مردم گریه می‌کردند و از اعمال خود پشیمان شده بودند. (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۴۵، ص ۱۱۵)، بنابراین محور معادباوری در فرد تبیین‌گر باعث استحکام در عمل و مصونیت از انحراف می‌شود و ضمن بیداری وجدان، موجب تاثیر پذیری مخاطبین می‌شود.

۳-۱. توکل و استعانت از خدا

از منظر اسلام، نیروی همه افعال در اختیار خداست. او به فعل انسان برکت و اثر می‌دهد. بنابراین این دیدگاه، تنها خداست که می‌تواند در همه امور انسان را یاری کند. جهاد تبیین نیز به عنوان یکی از امورات انسان برای انجام شدن و اثرگذاری، نیازمند عنایت خداست. اگر انسان در روشنگری بر

شاخص‌های جهاد تبیین با تحلیل سخنرانی‌های حضرت زینب(ع)

در معرفی قیام عاشورا

خدا توکل کند، کار او آسان و اثر گذار می‌شود. چنانکه در گزارشات تاریخی آمده، حضرت زینب(ع) در همه حالات و سخنرانی‌های بر خدا توکل داشته و فقط از او یاری خواسته است.

۲. شاخص‌های اخلاقی

رعایت اصول اخلاقی به عنوان یکی از اصول بنیادین در جهاد تبیین است. اعمال انسان با همه عظمت و بزرگی با داشتن این ویژگی تکمیل می‌شود. یکی از جلوه‌های ماندگاری واقعه عاشورا، رعایت این اصل توسط امام حسین ع و یاران ایشان بود. رهبر معظم انقلاب بر این باور است که شاخص‌های اخلاقی به عنوان یک اصل قطعی است و در انجام جهاد تبیین باید با رعایت اصول اخلاقی و به شیوه اخلاقی صورت پذیرد. (مقام معظم رهبری، رعایت این اصل در خطبه‌های حضرت زینب س مشهود است.

۱-۲. عزتمندی

عزت چه به عنوان خصلت فردی یا روحیه جمعی، به معنای مقهور عوامل بیرونی نشدن، کرامت و والایی روح انسانی است. جامعه مقتدر به عزت نیاز دارد. برای بدست آوردن عزت در هر اجتماعی باید تبیین صورت گیرد. بعد از واقعه عاشورا، حضرت زینب U در مجالس مختلف با دشمنان بقدری با عزت و صلابت سخن می‌گویند و با این کار عزتمندی را به نمایش می‌گذارد. ای یزید خیال کرده‌ای با اسیر کردن ما و این سوی و آن سوی کشیدنمان خفیف و خوار می‌شویم و تو کرامت و عزت می‌یابی؟! به خدا سوگند، نه یادما محو می‌شود و وحی ما می‌میرد و نه ننگ این جنایت از دامان تو زدوده خواهد شد..... (طبرسی، ۱۴۰۳ق، ۲/۳۰۸) به یزید و حکومت او فهماند که در ذلیل‌ترین و رسواترین حالتند و جنایت‌های شان ذره‌ای از شکوه و عزت و کرامت خاندان وحی کم نکرده است.

۲-۲. حیا و عفت

از شاخص‌های اخلاقی در جهاد تبیین که از حضرت زینب U می‌توان الگو گرفت رعایت تقوا و حدود الهی است که رعایت آن به بیان رهبر معظم انقلاب موجب ماندگاری و اثرگذاری عمل می‌گردد. در قیام عاشورا به بهترین شکل و حالت شاهد رعایت عفت و حیا هستیم که از آن به عنوان تقوای ظاهر نام برده می‌شود. حضرت زینب U که سرپرست زنان در اسارت بودند این مهم را در افشاگری‌ها و در همه جا، در برخورد با محرمان و نامحرمان بسیار رعایت می‌کردند.

زینب کبری س در شام به یزید گفتند: آیا این انصاف است که همسران و کنزبان خودت را در پشت پرده‌ها قرار دادی، ولی دختران رسول خدا را به عنوان اسیر، روانه کرده‌ای، پرده‌های حرمت آنان را دریده، چهره‌هایشان را آشکار ساخته و زیر سلطه دشمنان از شهری به شهری

می‌گردانی، آن‌گونه که مردم شهرها و آبادی‌ها و قلعه‌ها به آنان از دور و نزدیک می‌نگردند و چهره آنان را تماشا می‌کنند؟ (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۱۳۲/۴۵-۱۳۳) راوی خطبه زینب U پیش از آنکه پرده از کلمات عالمانه او بردارد، نمی‌تواند از این اعتراف چشم‌پوشی کند که: «وَلَمْ أَرَ خَفِرَةً، فَطُ نَطَقَ مِنْهَا؛ قسم به خداوند! ندیدم زنی این چنین باحیا که گویاتر و عالمانه‌تر از این زن سخن بگوید». (مفید، ۱۴۰۳ق، ۱/۳۲۰)

۲-۳. صبر

صبر نقش بسیار مهمی در افعال انسان دارد، به اندازه‌ای که در آموزه‌های دینی به منزله سر در بدن است. (کلینی، ۱۳۸۸ق، ۸۷/۲) صبر موجب بالا رفتن آستانه تحمل در مقابل حوادث و مشکلات می‌شود. به طوری که از دست‌پاچگی و به هم ریختگی جلوگیری می‌کند و با ایجاد حس اعتماد به نفس، باعث مواجهه صحیح و منطقی با مشکلات و ارائه روایت متقن از حوادث را در پی دارد. از طرفی صبر با بالا بردن ظرفیت روحی، باعث ایجاد روحیه مقاومت و استقامت در مقابل سختی‌ها و حوادث می‌شود. همین مهم موجب اثبات حقانیت می‌شود و افشاگری‌ها موجب اثرگذاری تبیین در مخاطبان می‌شود. یکی از برجسته‌ترین ویژگی‌های حضرت زینب U ، که همه اندیشمندان به آن اقرار نموده‌اند، صبر ایشان است. در هیچ جای تاریخ گزارش نشده که ایشان با وجود رنج‌ها و مشکلات بسیار، زبان به شکایت و ناسزاگویی باز کند، یا رفتاری حاکی از بی‌صبری داشته است. واکنش متناسب در مقابل هجمه‌های امویان و پاسخ‌های روشن‌گرانه حضرت زینب U ، نشانگر استفاده از صبر و پایداری به عنوان یکی از شاخص‌های جهاد تبیین ایشان است.

۳. شاخص روانشناختی

۱-۳. خردمندی

خردمندی کلیدی‌ترین شاخص در جهاد تبیین است. بطوری که اگر عنصر خرد در روشن‌گری نباشد، منجر به بی‌ارزش شدن و بی‌اعتباری تبیین می‌شود. از این رو، شناخت دقیق از حقایق و واقعیت‌ها باید صورت پذیرد، سپس به تشریح روشن و مستند وقایع پرداخت. به تعبیری دیگر تبیین باید عالمانه، آگاهانه، منطقی و مبتنی بر واقعیت‌ها باشد. از طرفی لازمه‌ی آگاهانه بودن تبیین، آگاه بودن و عالم بودن فرد روشن‌گر است. سخن در صورتی پذیرفته خواهد شد که از سوی فرد خردمند صادر شود. شواهد تاریخی و گفتار امام سجاد علیه السلام که فرمود: «أَنْتَ بِحَمْدِ اللَّهِ عَالِمٌ بِلَا مُعَلِّمٍ وَ فَهْمٌ غَيْرَ مُفَهِّمٍ؛ ای عمه، تو بحمدالله عالمه‌ای هستی که تعلیم داده نشدی و دانایی هستی که مورد تفهیم قرار نگرفتی» (سیدبن طاووس، ۱۷۴، ۱۳۷۸) بوضوح نشان می‌دهد روشن‌گری‌ها پس از حادثه عاشورا آگاهانه و خردمندانه بوده است.

شاخص‌های جهاد تبیین با تحلیل سخنرانی‌های حضرت زینب (ع)

در معرفی قیام عاشورا

۲-۳. شجاعت

شجاعت از لوازم ضروری در تبیین است. عنصر شجاعت موجب ایجاد روحیه سلحشوری، مقاومت و استقامت می‌شود. صراحت و صلابت در بیان نیز از نشانه‌های شجاعت در شخصیت است. شخص شجاع در روشننگری‌ها از چیزی نمی‌ترسد و از حق‌گویی واهمه ندارد و با ارباب و تهدید از مسیر حقیقت دور نمی‌شود. مرتضی مطهری در ترسیم شجاعت حضرت زینب س در کتاب حماسه‌ی حسینی این‌گونه می‌نویسد: «این‌ها مردمی هستند که جز ایمان و شخصیت روحی و معنوی همه چیزشان را از دست داده‌اند. آن وقت توقع ندارید شخصیتی مانند زینب و چنین حماسه‌ای را بیافرینند؟ زینب و به کسی که مردم با هزار ترس و لرز به او یا امیرالمومنین می‌گفتند، خطاب می‌کند که ای یزید، به تو می‌گویم هر حقه‌ای که می‌خواهی بزن و هرکاری که می‌توانی انجام بده اما یقین داشته باش که اگر می‌خواهی نام ما را در دنیا محو کنی، نام ما محو شدنی نیست و بدان آن‌که محو و نابود می‌شود، تو هستی». (مطهری، ۱۷، ۶۱/۱۳۸۵)

۴. شاخص‌های روش شناختی

۱-۴. جریان‌آفرین بودن (جریان‌سازی کردن)

حوادثی که رخ می‌دهد یا اندیشه‌هایی که بروز و ظهور می‌یابد در بستر زمان جاری می‌شود و تداوم می‌یابد و در حیات آیندگان تاثیر می‌گذارد و در زمان مدفون و محسوس نمی‌شود. اگر بتوانیم برای آیندگان تصویری روشن از حوادث ارائه دهیم، براساس آن می‌توان در رفتار اجتماعی آنها تاثیر گذاری کرد. حضرت زینب و جریان قیام عاشورا، را به نوعی نقل کردند، که همه‌ی زوایای حادثه، جنایات‌ها و ایثار رزمندگان بیان شده است و نکته‌ی تاریکی در اهداف و اتفاقات حادثه وجود ندارد. به همین است که مشاهده می‌شود سخنان حضرت زینب س پیوند مستحکمی میان قیام عاشورا با حال و آینده برقرار کرده است، به نحوی که ضمن جلوگیری از فراموش شدن، موجب خیزش ضد حکومت بنی امیه، همچنین الهام بخش انقلابیون و آزادی‌خواهان در تمام دنیا و در طول تاریخ شده است. دکتر بنت الشاطی نویسنده مصری؛ می‌نویسد «خواهر حسین بن علی لذت پیروزی را در کام ابن زیاد و بنی امیه خراب کرد و در جام پیروزی آنان قطرات زهر ریخت در همه‌ی حوادث سیاسی پس از انقلاب عاشورا همچون قیام مختار و عبدالله بن زبیر و سقوط دولت امویان و برپایی حکومت عباسیان و ریشه دواندن مذهب تشیع، زینب قهرمان کربلا نقش برانگیزنده داشت». (بنت الشاطی، ۱۳۹۸)، بنابراین، تبیین صحیح افکار عمومی جامعه را برای جنبش‌های انسانی آماده می‌کند.

۲-۴. موقعیت شناسی

بی‌شک یکی از عوامل مؤثر در جهاد تبیین، شناخت و درک صحیح از موقعیت است. ابن خلدون و بعدها هیوم تاکید می‌کند، شناخت درست یک حادثه اجتماعی بدون توجه به شناخت و شرایط آن جامعه، کامل نیست. از طرفی از اصول خردمندی، بصیرت و آگاهی به موقعیت زمانی و مکانی است که زمینه تصمیم‌گیری و عملکرد درست را مهیا می‌کند. چنانکه حضرت محمدؐ فرموده است: «علی العاقل أن یکون بصیراً بزمانه؛ بر خردمند است که به زمانه‌اش بینا باشد». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۷۱/۱۲) رعایت نکردن این اصل، منجر به از بین رفتن دستاوردها و همچنین تاثیر گذاری تبیین را کم می‌کند. پس از قیام عاشورا حضرت زینب (س) با شناخت دقیق از موقعیت‌ها به ایراد سخنرانی پرداختند، خطبه‌های ایشان در مسجد کوفه و معرفی عبیدالله بن زیاد به عنوان عاملان این جنایت در کربلا و همچنین سخنرانی افشاگرانه‌ای ایشان در شام و برداشتن نقاب تزویر از چهره‌ی یزید بهترین گواه می‌باشد. سخنان به موقع ایشان به قدری تاثیر گذار بود که علامه مجلسی در بحارالانوار می‌نویسد: عمر سعد؛ فرمانده کل سپاه یزید، با شنیدن سخنان عاشورایی و تکان دهنده زینب س اشک می‌ریخت. رهبر معظم انقلاب نیز این شاخص را از نکات اساسی در جهاد تبیین می‌داند و اینگونه بازگو می‌کنند: دقیقاً در چنین صحنه‌ای و با شناخت دقیق مختصات نقشه‌ی دشمنان است که جوانان باید وارد میدان «جهاد تبیین» شوند. (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۰۷/۰۵، در مراسم اربعین حسینی)

۳-۴. مخاطب شناسی

یکی از مهم‌ترین عوامل تاثیرگذار در پیام‌رسانی، شناخت مخاطب است. در جهاد تبیین، شناخت ویژگی‌های مخاطبان، درک سطح فهم و درپایان ایجاد فهم مشترک از شاخص‌های بسیار مهم است. به طوری که متناسب با فهم انسان‌ها سخن گفتن از اصولی است که در قرآن به آن اشاره شده‌است. تفاوت محور و محتوای سخنان حضرت زینب (س) با مردم کوفه و شام موید این معناست، بیانات ایشان در کوفه، احتجاج و محاکمه مردم آن سرزمین است ولی در شام معرفی جایگاه اهل بیت (س) است. مردم کوفه، اهل بیت (س) را به خوبی می‌شناختند، ولی مردم منطقه شام، اسلام را به خاندان بنی‌امیه می‌شناختند، بنابراین نیاز بود مردم این منطقه با اهل بیت (ع) به عنوان فرزندان پیامبر ص و ریشه اصلی اسلام حقیقی آشنا می‌شدند. با بررسی محتوای سخنان حضرت زینب (س) در شام و کوفه می‌توان رعایت این اصل را از طرف ایشان به خوبی درک نمود.

شاخص‌های جهاد تبیین با تحلیل سخنرانی‌های حضرت زینب (ع)

در معرفی قیام عاشورا

نتیجه

با بررسی روشمند عملکرد و سخنرانی‌های حضرت زینب (ع) در کوفه و شام، مشخص می‌شود ایشان به منظور جلوگیری از تحریف حوادث قیام عاشورا و رساندن پیام نهضت امام حسین (ع)، با استفاده از فضای اجتماعی جامعه آن عصر، در قالب جهاد تبیین نقش آفرینی کرد. همچنین در اجرای آن براساس موازین شرعی عمل نمود و هیچ‌گاه از چارچوب دین خارج نشد. همین امر می‌تواند در جهاد تبیین، الگویی مناسب برای همه اقشار جامعه در معرفی انقلاب اسلامی باشد. با کنکاش بیشتر توانستیم شاخص‌های موثر در سخنرانی‌های ایشان را شناسایی کنیم. شاخص‌های اصلی جهاد تبیین ایشان، شاخص‌های اعتقادی، اخلاقی، روش‌شناختی است که در بیانات ایشان شاخصه‌های اعتقادی در قالب خدامحوری، معادباوری، توکل و استعانت از خدا و شاخص‌های اخلاقی مانند صبر، حیا و عفت، شجاعت، خردمندی و شاخص‌های روش‌شناختی در قالب موقعیت‌شناسی، مخاطب‌شناسی، جریان‌سازی ظهور پیدا کرده است. از طرفی مانایی دستاوردهای قیام عاشورا ما را بر آن می‌دارد تا از تجربه تاثیر گذاری سخنان حضرت زینب (ع) در ایجاد پیوند با آیندگان در انتقال میراث از نسلی به نسل دیگر انقلاب اسلامی استفاده نمود. حضرت زینب (ع) در معرفی قیام عاشورا می‌تواند الگوی مناسبی برای معرفی انقلاب اسلامی به جهان باشد. استفاده کردن از این شاخص‌ها موجب اثرگذاری مطلوب و ماندگار می‌شود. پیشنهاد می‌شود با تقویت ایمان و تقوا، ارتقاء دانش و شناخت دقیق وقایع و حقایق، توانمند نمودن در روشها و تکنیک‌ها و بکارگیری ابزار مناسب در بالا بردن آگاهی جامعه و با تبیین درست و بهنگام می‌توان اهداف دشمن را نابود کرد.

منابع

۱. آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۴۱۰ق)، *غررالحکم و دررالکلم*، قم، انتشارات دارالکتاب الاسلامی.
۲. ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۳۵۶ق)، *کامل الزیارات*، نجف، انتشارات المطبعه المبارکه المرتضویه.
۳. ابن اثیر، مجدالدین (۱۳۶۴ ش)، *النهایه فی غریب الحدیث و الاثر*، قم، چاپ افست.
۴. ابن الجوزی، سبط (۱۴۲۴ ق)، *تذکره الخواص*، تهران، انتشارات مجمع جهانی اهل بیت.
۵. امین، سید محسن (۱۴۰۴ق)، *اعیان الشیعه*، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات.

۶. امینی، عبدالحسین (۱۳۸۴ق)، *سیرتنا و سنتنا*، نجف، چاپ مطبعه الاداب.
۷. انوری، حسن (۱۳۸۱ش)، *فرهنگ بزرگ سخن*، انتشارات سخن.
۸. باره، آنتوان (۱۳۹۳ش)، *زینب فریادمند*، تهران، چاپ و نشر بین الملل.
۹. باقری چوکامی، سیامک (۱۴۰۰ش)، *جهاد تبیین در شرایط تهاجم ترکیبی دشمن*، قم، انتشارات زمزم هدایت.
۱۰. بیهقی، احمد بن علی (۱۴۰۱)، *تاج المصادر*، ۱۳۷۶، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات
۱۱. فرهنگی بستانی، پطرس (۱۸۶۹م)، *قطر المحيط*، بیروت، انتشارات بی نا.
۱۲. جعفری، سیدحسین محمد (۱۳۸۰ش)، *تشیع در مسیر تاریخ*، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۳. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۰ش)، *بانک جامع بیانات*، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه.
۱۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۸۷ش)، *المفردات فی غریب القرآن*، نشر صادق.
۱۵. رستم‌نژاد، سعید و مهدی (۱۳۸۸ش)، *عاشورا ریشه‌ها، انگیزه‌ها، رویدادها، پیامدها*، انتشارات امام علی بن ابی طالب ع.
۱۶. دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۵ش)، *لغت نامه دهخدا*، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. دشتی، محمد (۱۳۹۰ش)، *فرهنگ سخنان امام حسین علیه السلام*، قم، چاپ موسسه فرهنگی امیرالمومنین علیه السلام.
۱۸. دینوری، ابوحنیفه (۱۳۸۵ش)، *الاحبار الطوال*، قم، منشورات الرضی.
۱۹. شعرانی، ابوالحسن (۱۳۷۴ق)، *دمع السجوم*، انتشارات علمیه اسلامیة.
۲۰. شریفی، محمود (۱۳۷۴ش)، *موسوعه کلمات الامام الحسین*، قم، انتشارات دارالمعروف.
۲۱. شوشتری، جعفر (۱۳۷۵ق)، *خصائص الحسینیة*، مطبعه الحیدریه.
۲۲. صدوق، محمد بن علی (۱۳۸۰ش)، *علل الشرایع*، قم، انتشارات مکتبه الداوری.
۲۳. صلح میرزایی، سعید (۱۴۰۰ش)، *جهاد تبیین در اندیشه آیت الله خامنه‌ای*، تهران، انتشارات موسسه پژوهشی انقلاب اسلامی.
۲۴. طاوس، علی بن موسی (۱۳۷۸ش)، *اللہوف علی قتلی الطفوف*، قم، نشر بخشایش.
۲۵. طبرسی، احمد بن علی (۱۳۸۰ش)، *الاحتجاج*، انتشارات الشریف الرضی.
۲۶. طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۹۰ق)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات.

شاخص‌های جهاد تبیین با تحلیل سخنرانی‌های حضرت زینب(ع)

در معرفی قیام عاشورا

۲۷. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق)، *الامالی*، قم، موسسه البعثة.
۲۸. عالمی، محمد علی (۱۳۷۸ش)، *حسین علیه السلام نفس مطمئنه*، تهران، انتشارات هاد.
۲۹. عبدالرحمان، عایشه (۱۳۹۸ش)، *زینب بانوی قهرمان کربلا*، انتشارات امیرکبیر.
۳۰. فیض الاسلام، سید علی نقی (۱۳۶۶ش)، *خاتون دوسرا*، تهران، نشر آثار فیض الاسلام.
۳۱. قمی، عباس (۱۳۸۵ش)، *نفس المهموم*، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۲. قرشی، باقر شریف (۱۴۱۳ق)، *حیاء الامام الحسین ع*، قم، مدرسه علمیه ایروانی.
۳۳. کمره ای، خلیل (۱۳۸۱ش)، *عنصر شجاعت*، چاپ الاسلامیه.
۳۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸ق)، *کافی*، قم، دارالکتب الاسلامیه.
۳۵. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶ش)، *پیام قرآن*، انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
۳۶. المقرم، عبدالرزاق (۱۳۹۴ق)، *مقتل الحسین ع*، قم، چاپ مکتبه بصیرتی.
۳۷. محدثی، جواد (۱۳۷۸ش)، *پیام‌های عاشورا*، انتشارات زمزم هدایت.
۳۸. محمدزاده، مرزیه (۱۳۹۶ش)، *بانوی آفتاب*، تهران، انتشارات دلیل ما.
۳۹. مطهری، مرتضی (۱۳۸۵ش)، *مجموعه آثار*، انتشارات صدرا.
۴۰. مطهری، مرتضی (۱۳۷۷ش)، *حماسه حسینی*، انتشارات صدرا.
۴۱. محمدی ری شهرری، محمد (۱۳۶۲ش)، *میزان الحکمه*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
۴۲. مجلسی، محمد باقر (۱۳۶۸ش)، *بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار*، بیروت، نشر دار احیاء التراث العربی.
۴۳. مفید، محمد بن محمد (۱۴۰۳ق)، *امالی*، قم، انتشارات جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه بقم.
۴۴. الموسوی الخمینی، سید روح الله (۱۳۶۷ش)، *صحیفه امام*، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۴۵. معین، محمد (۱۳۸۶)، *فرهنگ فارسی معین*، انتشارات زرین، تهران، ۱۳۸۶.
۴۶. نجفی، محمد حسن بن باقر (۱۳۶۲ش)، *جواهر الکلام فی شرایع الاسلام*، بیروت، ناشر دار احیاء التراث العربی.
۴۷. یوسفی غروی، محمد هادی (۱۳۹۷ش)، *وقعه الطف*، تهران، انتشارات کتاب طها.